

Carl-Ulrik Schierup trenutno predaje na Sveučilištu u Linkopingu te radi u Nacionalnom institutu za istraživanje rada (*Arbetslivsinstitutet*) u Švedskoj. U Zagrebu je održao predavanje “Kakva vjera u Europu? Migracije, društvena isključenost i državljanstvo u dvojnoj krizi socijalne države i nacije” na kongresu Hrvatskog sociološkog društva, *Globalizacija i Hrvatsko društvo*, koji se održao 16. i 17. studenog 2001.

Priredile: Helena Popović, Nena Radelja i Petra Rodik

Razgovor s Carlom-Ulrikom Schierupom

Diskrepancija: Pisali ste o zemljama bivše Jugoslavije, naročito s osvrtom na problem migracija, primjerice *Migration, Socialism and the International Division of Labour. The Yugoslavian Experience*, stoga Vas molimo da se ukratko predstavite našim čitateljima.

Carl-Ulrik Schierup: Bio sam na poslijediplomskom studiju u bivšoj Jugoslaviji od 1971. do 1973. Prvo sam bio u Beogradu, a poslije sam radio u Skoplju i Zagrebu. Tada sam se prvenstveno bavio socijalnom antropologijom, i u sklopu toga radio terenska istraživanja u makedonskim selima. To je bilo moje prvo područje interesa, nakon čega sam se sve više počeo zanimati za migracije. Kada sam se 1972. prvi put vratio u Dansku, tamo su se svi u međuvremenu okrenuli marksizmu, što je imalo neke pozitivne utjecaje na antropologiju: pružalo je određenu perspektivu u sagledavanju odnosa lokalnog i globalnog. Uz to, počeo sam se zanimati za političku ekonomiju socijalizma, što je bilo isprepletano sa starim socio-antropološkim zanimanjem za lokalna društva, lokalne zajednice.

Diskrepancija: Je li to razlog zbog kojeg ste odabrali bivšu Jugoslaviju?

Carl-Ulrik Schierup: Jugoslaviju sam odabrao djelomično zbog ideoloških razloga, ali i zato jer su me, kao antropologa, privlačili “egzotični narodi” pa su mi se, iz te tradicionalističke antropološke perspektive, sela tadašnje Jugoslavije činila vrlo zanimljivima. S druge strane, radilo se o socijalističkoj državi s konceptom samoupravljanja koji mi je bio strašno interesantan. Kada sam došao, dobio sam sasvim drugačiji dojam o cijeloj zemlji. Izuzetno sam mnogo naučio od tadašnjih jugoslavenskih stručnjaka iz područja društvenih znanosti, koji su u svojim radovima pokazali odlične analitičke sposobnosti.

Diskrepancija: Mislite li da se to danas promijenilo?

Carl-Ulrik Schierup: Mislim da je dio toga ostao, no u posljednjih deset godina malo toga je objavljeno, ipak, čini se da stvari ponovo kreću na bolje. Ovdje imam mnogo kolega među sociolozima koji su neposredno pratili rad znanstvene zajednice u proteklom razdoblju. Ova konferencija ukazuje na to da je nešto preostalo od one kritičke perspektive i analitičke oštine.

Diskrepancija: Čime ste se Vi bavili u tom razdoblju?

Carl-Ulrik Schierup: Glavni predmet moga istraživanja postale su migracije. Proučavao sam migracije iz malih jugoslavenskih sela u skandinavske zemlje, procese integracije migranata u zemlje primitka, formiranje dijaspora, stvaranje etničkih manjina, zajednica, pitanja multikulturalizma, multietničkih društava... Prvi korak bio je proučavanje imigranata u novom društvenom kontekstu, zatim sam pokušao formulirati neke teorijski utemeljene analitičke pretpostavke o problemu formacije multietničkog društva u Švedskoj. Bio sam pod utjecajem britanske studije etničkih odnosa, koncepta za koji mislim da je bio dominantan osamdesetih, To je jedan vrlo kritički pogled na postojeća nesuglasja između ideologije i prakse u pitanjima etničkih odnosa. Tako je nastala knjiga *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish society*. Podnaslov ove knjige je: *Eseji o švedskom društvu*, čime smo htjeli potaknuti znanstvenike da se usmjere na pitanja imigranata i etničkih manjina jer je to aktualni društveni problem, koji se veže uz razvoj socijalne države, nacionalne države i tako dalje.

Diskrepancija: Na Vašem, jučer održanom izlaganju (sociološki kongres "Globalizacija i hrvatsko društvo", 16. i 17. studenoga 2001. godine), upotrijebili ste pojam *welfare mix*? Možete li ga pobliže objasniti?

Carl-Ulrik Schierup: U Europi postoje kvalitativno različiti režimi. Pojam *welfare* jest kompleks koji čine država, socijalni građanski status, te se kao takav mora promatrati u različitim uvjetima, institucionalnim okvirima, koji se isprepliću na različite načine. Osnovne sastavnice ovoga kompleksa jesu država, tržište i obitelj. Ovisno o načinu na koji ova tri kompleksa sačinjavaju totalitet postoje različiti oblici *welfare mix-a*: *mix* može biti naglašeno orijentiran na državu, kao što je u skandinavskim zemljama; drugi oblik *mixa* je najviše pod utjecajem tržišnih rješenja, kao u SAD-u i, sve više, u Velikoj Britaniji; a tradicionalno u kontinentalnoj i južnoj Europi, obitelj je ta koja čini temeljnu sastavnicu *welfare mixa*.

Ne radi se samo o kvantitativnoj već i o kvalitativnoj razlici. Naime, nije riječ samo o različitim stupnjevima blagostanja i životnog standarda, nego i o različitim politikama određenih država (primjerice, iako su obje vrlo razvijene, Njemačka je nešto sasvim različito od Švedske). U bivšoj Jugoslaviji postojao je snažni naglasak na socijalnoj dimenziji što je bilo u osnovi legitimiranja samog režima (svima dostupna medicinska zaštita, mirovinski sistem itd), koja danas nestaje jer su u pitanju drugačiji politički zahtjevi. S druge strane, također je naglašen element obitelji, vrlo sličan u ostalim južnoeuropskim zemljama.

Diskrepancija: Mislite li da će jedan od ovih elemenata, možda tržište, u budućnosti biti dominantan ili se ovdje radi o sasvim novom obliku sistema *welfare*?

Carl-Ulrik Schierup: Moguće je oboje: postoje neke generalne tendencije u smislu da nacionalna država gubi svoju snagu u odnosu na korporacijski kapital, a to je onda poziv na stvaranje strategija. Ali ove se strategije u različitim državama razvijaju u različitim smjerovima, djelomično zbog različitih tradicija, postojećih okolnosti, politike, ali i u ovisnosti o poziciji određene zemlje u odnosu na njezine susjede, odnose moći, cjelokupnu međunarodnu podjelu rada. U ovim aspektima Hrvatska nije u zavidnoj poziciji, dok na

primjer Švedska ima mnogo snažniju poziciju, veće mogućnosti akcije i biranja vlastitoga puta. Govoreći o generalnim sličnostima ovih strategija, čini mi se da je svugdje prevladala koncepcija trećeg puta. Ona sve više postaje konceptualni okvir unutar kojeg svi djeluju, te kao takva dominira ideološkim i političkim spektrom, teorijskim i praktičnim planom, što se očituje na razini odluka o mogućim rješenjima, uloge koju pripisuje državi, ekonomiji, civilnom društvu itd. Ovaj se pristup koristio i prilikom uključivanja međunarodne zajednice u državama bivše Jugoslavije: prije svega mislim na poticanje razvoja civilnog društva, nevladinih organizacija, slobodnog tržišta.

Vidljivo je i u vrstama rješenja koja se trenutno razvijaju u Europi. Iako prevladava ova glavna okosnica mišljenja i predloženih strategija, rezultati će vjerojatno biti vrlo različiti jer su preduvjeti, odnosno mogućnosti vrlo različiti.

Diskrepancija: Kada je u pitanju Europa, možemo li uopće govoriti o njezinoj jedinstvenosti? S obzirom na jasnu podjelu prvenstveno na zemlje članice Europske unije i na one koje to nisu, možemo li govoriti o dvije ili više Europe?

Carl-Urlik Schierup: Da, Europa je razdijeljena na više različitih načina. Jedan je dio Europe onaj koji ima nasljeđe realsocijalističkih uređenja, nazovimo je "postkomunističkom" Europom. Drugi dio Europe, također prilično ambiciozan, u to je vrijeme već bio počeo stvarati međusobne integracije. Ali i u okvirima ove potonje, uvjetno rečeno "prve Europe" također postoje mnoge unutarnje razlike u smislu različitih političkih režima, odnosa među spolovima, oblika suživota različitih etničkih zajednica..., razlike su ogromne. Cijeli način poimanja građanstva ekstremno je različit (npr. Njemačka *versus* Francuska). Dakle, imamo izuzetno heterogenu "prvu Europu", iako danas možda postoje neke zajedničke tendencije. No iako je heterogena, ono što je čini "prvom Europom" jest neka vrsta "sindroma Europe - tvrđave" koji se već neko vrijeme pojavljuje: "prva Europa" umišlja da se može "odvojiti", ne samo od ostatka Europe, već i od ostatka svijeta, kako u ekonomskim terminima tako i u terminima mobilnosti ljudi.

Diskrepancija: Što bi, prema Vašem mišljenju, bio temelj za izgradnju jedinstvenog europskog identiteta?

Carl-Urlik Schierup: To je pitanje... Ponekad je koncept Europe samo Europska unija, što je vrlo smešno (hahaha), ali govori nešto o tome tko diktira djelokrug rada. Na jugoistoku svi pričaju o "sebi" i o "Europi" i to je percepcija koja je zapravo postojala i prije nego što je stvorena europska unija. No u isto vrijeme čini mi se da među starijim ljudima u bivšim komunističkim državama postoji ideja da oni jesu dio Europe, jer imaju određeno nasljeđe i zato imaju pravo na to.

Postoje različiti koncepti: imate koncept "samodovoljnosti", ali također i koncept imperijalističkog ponašanja "moćnika" zapadne Europe.

Međutim, smatram da postoji solidna percepcija o pripadanju nečemu što se smatra "Europom". Ne mislim da će biti veliki problem, barem ne stanovnicima srednjoeuropskoga područja, čak i Hrvatske, napraviti ovu tranziciju, no to djelomično ovisi o vrsti imidža, vrsti shvaćanja identiteta. U ovim terminima, čini mi se da je dominantan diskurs područja Europske unije u ovom dijelu Europe otprilike ovakav: "Iako su oni naša braća i naše sestre koji, eto, nisu imali sreće (bili su pod komunistima tako dugo, i to je šteta, i nama ih

je žao), oni se sada vraćaju kući. No ipak trebali bi biti 'razvijeni' prije nego što se vrate kući". To je ideja koju "prva Europa" ima o "drugoj" (komunističkoj) Europi. Tu se možemo zapitati koju ideju "prva Europa" (EU) ima o samoj sebi. Imamo tri koncepcije o tome što bi trebalo biti temeljem europskoga identiteta. On je velikim dijelom shvaćen u terminima ekstra-nacionalnoga pripadanja, u nekakvoj vrsti esencijalističkog termina, termina kulture. Postoji čak i nekakav supranacionalizam, koji je usporediv s vrstom nacionalizma koji ste vi iskusili u posljednjih petnaest godina: to jest naciju shvaća u terminima kulturnoga nasljeđa, etničkih grupa, "dubokih" povijesnih tradicija i slično, koji su velikim dijelom konstrukcije. Na isti način i dominantna ideja Europe konstruira i zajednicu i pravo da se bude članom te zajednice, (u etničkim terminima, terminima kulturnoga pripadanja, nekoj vrsti esencijalističkih termina). Ovakva kulturno, etnički shvaćena Europa velikim je dijelom definirana u relaciji s drugima, koje se ne smatra Europljanima. Ti "drugi" su velikim dijelom pripadnici islama, i uopće, svi nekršćani. U ovim terminima mnogo će teže biti članicom, recimo, Turskoj, nego što će to biti Hrvatskoj. Također, ovo će predstavljati veliki problem migrantima koje ovakva koncepcija Europe isključuje. Ovakav koncept Europe s kulturalnim shvaćanjem identiteta, građanstva i članstva vrlo je problematičan koncept. Postoje i drugi, suprotstavljeni diskursi koji članstvo Europljana radije vide kao europsko građanstvo, koje se temelji na institucijama Europe i fokusira se na status građana u društvu, društvo blagostanja, univerzalističko društvo što ima univerzalno nasljeđe prosvjetiteljstva, ali ne u kulturnom smislu, nego više u smislu institucija i njihove inkluzivnosti.

Diskrepancija: Pričali ste o aktualnoj, kako ste je nazvali, "europskoj dilemi" u vezi s inkluzijom imigranata u Europsku uniju. Spomenuli ste da je današnja europska dilema usporediva s američkim "problemom crnaca" (*Negro problem*) iz četrdesetih godina prošlog stoljeća. Možete li pojasniti do koje su mjere ove povijesne situacije usporedive? Koje su sličnosti, a koje razlike?

Carl-Ulrik Schierup: Jedna bi sličnost bila u tome da danas živimo u razdoblju u kojemu su rasna i etnička pitanja vrlo bitna, ovakva je situacija zajednička obama periodima: današnjoj Europi i Sjedinjenim Državama četrdesetih godina 20. stoljeća. Doduše, ovo je pitanje aktualno i danas u Sjedinjenim Državama.

Tada je postojala diskrepancija između obaveze poštivanja univerzalnih načela sadržanih u američkom Ustavu i Deklaraciji o ljudskim pravima i partikularnosti stvarnoga svijeta. Partikularnost je bila prisutna i djelotvorna u postojećoj praksi, stvarala je rasne granice i definirala uvjete života za takozvane crnce (*Negros*). Postojao je jasno određen stav vezan uz ustav: svi su se, više ili manje, držali kao da vjeruju u taj ustav, tako da je on predstavljao nešto poput njihove savjesti, jasnu smjernicu za ponašanje. Ali danas u EU-Europi ne postoji takvo jednoznačno utemeljenje identiteta: ne postoji europski Ustav, ne postoji europska država u tom smislu. Prisutne su ideje o univerzalnim pravima, kao i ideje o etno-kulturnoj, rasno određenoj Europi, o čemu sam ranije govorio. Razlika je u tome što, iako postoje neke zajedničke ideje, ne postoji definirana, univerzalna ideologija u koju bi svi vjerovali. Osim toga, u Sjedinjenim je Državama bila drugačija socijalna situacija: karakterizirana jakom nacionalnom državom, jakom državom blagostanja sa snažnim nacionalnim identitetom i naglašenom socijalnom dimenzijom. Sve je to bilo utemeljeno na specifičnom ekonomskom sistemu zasnovanom na masovnoj industriji i masovnim organizacijama koje su istovremeno asimilirale sve one ideje koje sam ranije spominjao. Iako ne bih rekao da se država blagostanja slama, u najmanju ruku može se reći da

nacionalna država gubi veliki dio svoje moći, a to znači da ne postoji koncept što bi država blagostanja danas uopće trebala biti, što bi socijalno blagostanje trebalo biti i tako dalje. Ispreplitanje ove fragmentirane politike identiteta i fragmentiranog ekonomskoga sistema stvara situaciju u kojoj je vrlo teško reći tko bi trebao definirati društveni djelokrug rada. I negdje u tom vakuumu smješta se Europska unija, europski projekt..., međutim još nije jasno kako će on na kraju izgledati. On se pojavljuje u situaciji kada nema stvarni javni legitimitet i stoga je jako teško pokrenuti politiku solidarnosti. To je vjerojatno razlog što bira srednji put, liniju manjeg otpora - treći put.

Diskrepancija: Postoje stereotipi vezani uz skandinavske države, na primjer da pravosudni sistemi i socijalna država gotovo savršeno funkcioniraju. Skandinavija se često uzima za primjer "kako bi stvari trebale biti uređene". Kako izgleda stvarnost?

Carl-Urlik Schierup: Za pravosudni sistem, uzmimo primjer demonstracija u Geteborgu. Generalno, policija je bila brutalna, no do sada nije pokrenut niti jedan sudski postupak zbog njezinih postupaka. Nitko do sada nije optužen. Prije nekog vremena bile su aktualne optužbe protiv policije kada su njezini predstavnici ustrijelili kurdskog migranta bez ikakva povoda. Najproblematičnije je u cijeloj priči bilo to što je ustrijeljen u leđa. Određen broj odgovornih u policiji dobilo je ukor, no cijeli je slučaj doista izgledao upitno i oko toga se povelala velika rasprava. Želim reći da je to tipično - jer policija je prva instanca u podizanju optužnica i stoga postoje mogućnosti zaobilaženja odgovornosti, tako da to predstavlja prvi problem. Drugi vrlo težak problem odnosi se na prava imigranata (o čemu sam već pričao i na čemu sam radio). Visok stupanj diskriminacije, u smislu ograničenih mogućnosti zaposlenja i napredovanja izgleda da je sve više prihvaćen. U ovim su terminima pripadnici i pripadnice drugih etničkih grupa, spola, nacionalnosti u nepovoljnijoj situaciji.

Diskrepancija: Postoji također i uvjerenje da su žene u Skandinaviji ne samo ravnopravne, već i dominantne u odnosu na muškarce. Možete li to komentirati?

Carl-Urlik Schierup: Ovo je vrlo zanimljivo pitanje - naime, ovdje vrlo često susrećem taj stereotip: da žene u potpunosti dominiraju nad muškarcima, odnosno da mogu naredivati muškarcima da učine bilo što. To su doista stereotipi, no važna je ideja da su ova društva našla rješenja za problem spolne diskriminacije. Možda je ovaj skandinavski model najrazvijeniji u Švedskoj. Dogodile su se važne promjene, što je usko povezano s *wellfare mixom*. Ako je posrijedi izuzetno razvijena socijalna država, onda trebate čvrstu bazu u proizvodnji, na tržištu rada: ne možete istovremeno imati mnogo ovisnih članova. Također je potreban i vrlo jak javni sektor kao potpora, kako bi se žene mogle uključiti u tržište rada. No drugu stranu medalje predstavlja još snažno spolno diferencirano (*gender-specific*) tržište rada. Žene su većinom uključene u javni sektor, a mnogo žena radi poslove s nepunim radnim vremenom. Žene su reprezentirane u političkoj sferi, što predstavlja političku korektnost; prisutan je veliki udio žena i na nacionalnoj i na lokalnoj razini. Postoji sistem kvota koji je više implicitan nego eksplicitan, ali je prisutan. No u ekonomskoj sferi žene su marginalizirane. U ekonomskoj sferi postoji mali udio žena među menadžerima - što se više na hijerarhijskoj ljestvici uspinjete, njihov je udio manji. Ista je situacija i u akademskome svijetu, postoji vrlo malo žena sa statusom profesora u Švedskoj. No s druge strane, ovaj proces uključivanja žena još je u razvoju, ali prisutne su neke obećavajuće naznake. Postoje nastojanja oko toga da muškarci preuzmu neke

tradicionalno "ženske" uloge. Čak su provedene institucionalne reforme kako bi se stvorili preduvjeti za to. Jedan je primjer porodiljski dopust. Vrlo su fleksibilni uvjeti za uzimanje porodiljskog dopusta: muškarci i žene imaju na raspolaganju 18 mjeseci koje bi trebali dijeliti. Nažalost, ovi institucionalni preduvjeti ne potiču stvarne promjene što se tiče spolne podjele na tržištu rada. Kao prvo, cijela struktura tržišta rada ide u prilog tome da žene rade poslove s nepunim radnim vremenom, da imaju niže plaće... tako da je žena ta koja uzima duži porodiljski dopust. Drugi aspekt problema predstavlja cijeli sistem javnih usluga koji je prilagođen dugačkom porodiljskom dopustu: gotovo je nemoguće dobiti mjesto u vrtiću za dijete manje od dvije godine. Tako žena ostaje kod kuće, što utvrđuje postojeće podjele na tržištu rada jer smanjuje mogućnosti karijere. Ovakva situacija manifestira se i u novim podjelama: većina "ljudi od karijere" u novom sektoru, sektoru IT (sektoru informacijskih tehnologija) jesu muškarci (čak 90% zaposlenih u tom sektoru su muškarci). Možda zbog cijelog sistema ideoloških postavki i načina mišljenja one rijetko odabiru tehnološki orijentirane studije. Žene su dominantne u društveno-humanističkim znanostima, ali ih je vrlo malo u tehničkim i prirodnoznanstvenim područjima. Situacija je primjerice drugačija u Italiji gdje su žene ravnomjernije distribuirane unutar cjelokupnog obrazovnog sistema u odnosu na Švedsku.

Diskrepancija: Jesu li žene za obavljanje istih poslova jednako plaćene kao i muškarci?

Carl-Ulrik Schierup: Pregovaranje oko iznosa plaće danas je u Švedskoj, čak i u javnom sektoru, individualizirano. Kakvu ćete plaću imati i kako će se vrednovati vaš rad, velikim dijelom ovisi o vašim odnosima sa šefom, o vašim društvenim kontaktima. Evo, uzmimo primjer sveučilišta: ljudi koji rade iste poslove imaju ekstremno različite plaće. Svi moraju svoje plaće pregovarati individualno. Ovo je dio jedne cjelovite promjene koja se upravo odvija. Švedski se model mijenja u smjeru enormne individualiziranosti, a to znači da vam je potreban temelj moći kako biste se nagodili oko svoje plaće. Ne postoje jasne norme. Sve ovisi o odnosima moći i snage.

Diskrepancija: Možete li nam, za kraj, reći nešto o sociologiji u Švedskoj?

Carl-Ulrik Schierup: U švedskoj sociologiji postoji snažna tradicija istraživanja socijalne države i tržišta rada. Istraživanja iz ovih područja već su dugo dominantna. No mislim da se ovaj *mainstream* suočava s određenim poteškoćama. Nisam siguran da je, generalno gledajući, švedska sociologija daleko došla u smislu stvarnog uronjavanja u probleme o kojima smo danas raspravljali:¹ problemi globalizacije, hvatanja ukoštac s povećano multietničkim karakterom našega društva i slično. Na odsjeku za sociologiju imali smo puno posla i morali smo uložiti jako mnogo truda, pokušavajući dovesti pitanja o problemima migranata, multietničkoga društva u središte pažnje. Vrlo je teško na neki način "otvoriti" ustaljene modele kako bi zahvatili nove promjene. Mnogi istraživači, i kada se prime ovih problema, najčešće ih istražuju izolirano. Ljudi koji istražuju etničke odnose i imigrante tada istražuju samo imigrante, ali nakon toga ne zastanu kako bi pokušali svoje istraživanje povezati s postojećim fondom znanja i konceptima iz tradicionalne *mainstream* sociologije države blagostanja, ili nešto slično. Isto vrijedi i u suprotnom smjeru. Ono što želim reći je da se nova sociološka područja otvaraju, ali se ne povezuju u dovoljnoj mjeri s tradicionalnim

¹ Odnosi se na kongres.

pristupima. Mislim da je ista situacija i s proučavanjem globalizacije i civilnoga društva. Istraživanje civilnoga društva istraživanje je *samo* civilnoga društva i ne povezuje se s vrstom znanja i vrstom strukturalnog razumijevanja koje postoji u *mainstream* sociološkim istraživanjima. Dakle, možemo reći da se neke nove stvari događaju, ali situacija je vrlo nezrela. U stvari, radeći na svojem projektu pokušavao sam povezivati perspektive i stvoriti nešto novo, no to je izuzetno zahtjevan i izuzetno zbunjujući zadatak.

